

DNVM

DE
NIEUWE
MESO

vakblad voor schoolleiders en -bestuurders

MAGAZINE

- *Scrummen* in de school
- Meer meemaken in de klas
- Generaties in de school
- Jonge schoolleiders
- Complexiteit in organisaties

FOCUS OP

HET OPLEIDEN VAN LERAREN

3

Wie ben jij als leraar?

*De ontwikkeling van de
professionele identiteit van de leraar*

IDENTITY

Jeannette Geldens

Jeannette Geldens is Lector Betekenisvol Leren Onderwijzen aan het Kempelonderzoekscen- trum van Hogeschool de Kempel in Helmond. E-mail: j.geldens@kempel.nl.

Ietje Pauw

Ietje Pauw is lector Reflectie en Retorica aan de Katholieke Pabo Zwolle. E-mail: i.pauw@kpz.nl.

Een goede leraar is een leraar die beschikt over een herkenbare persoonlijke en professionele identiteit: een leraar met persoonlijk meesterschap. Acht pabo's onderzoeken op welke wijze studenten op de pabo begeleid kunnen worden naar persoonlijk meesterschap. Jeannette Geldens en Ietje Pauw geven hiervan in dit hoofdstuk een beeld.

Welke leraar was vroeger belangrijk voor u? Was dat een leraar die goed kon uitleggen, vaak gitaar speelde in de klas, of een leraar die spannende verhalen kon vertellen? Een goede leraar is een leraar die beschikt over een herkenbare persoonlijke en professionele identiteit; een leraar met persoonlijk meesterschap. Acht pabo's - Hogeschool de Kempel, Katholieke Pabo Zwolle, Iselinge Hogeschool, Marnix Academie, Hogeschool iPabo, Christelijke Hogeschool Ede, Driestar Educatief, VIAA Gereformeerde Hogeschool - vinden dat persoonlijk meesterschap belangrijk. Ze hebben zich verenigd in het *Centre of Expertise Persoonlijk Meesterschap* (zie www.cepm.nl), waarin ze onder meer onderzoeken op welke wijze studenten op de pabo begeleid kunnen worden naar dat persoonlijk meesterschap.

Persoonlijk meesterschap

Kennis en vaardigheden zijn belangrijk voor leraren, maar het is ook van belang dat opleidingen een bijdrage leveren aan de persoonlijke vorming van aanstaande leraren, zoals minister Bussemaker dat verwoordt in haar Strategische Agenda

(Ministerie van OCW, 2015a). De Vereniging Hogescholen spreekt over 'Kenniss, sociaal gedrag, persoonlijkheidsvorming. En dat in balans' (Vereniging Hogescholen, 2015, p.6). De persoonlijke identiteit bepaalt mede de professionele identiteit, die zich manifesteert in persoonlijk meesterschap.

Tijdens de opleiding maken aanstaande leraren een begin met de ontwikkeling van hun professionele identiteit: ze moeten nadenken over hun opvattingen, welke kennis belangrijk is voor het leraarschap, welke gedragingen daarbij horen en welke vaardigheden ze nodig hebben om een goede leraar te worden (Pauw & Van Lint, 2014). Die professionele identiteit ontwikkelt zich en is mede afhankelijk van de context waarin de leraar gaat werken. Beijaard (2009) beschrijft professionele identiteit als het resultaat van de interactie tussen de persoonlijke en professionele dimensie in de beroepsuitoefening. Laten we een voorbeeld geven van de eerstejaarsstudent Iris die in haar narratieve reflectie de volgende ervaring vertelt.

Vieze Willie

Ze wordt gebracht door haar broer uit groep 6, hij helpt haar met haar jas en geeft haar tas. Terwijl hij al naar zijn eigen klas loopt, roept hij nog: 'Ik haal je om 12.00 uur.' Verlegen staat het meisje bij de deur. Ze is de eerste. 'Dag Willie, goedemorgen, fijn dat je er weer bent.' Ze kijkt me even aan, maar zegt niets. 'Wil

je geen boekje pakken? Dat mag hoor. Kies maar een.' Ik pak een paar boekjes van de stapel en houd ze haar voor.

Dan zie ik het: ze is vies. Haar kleren zitten vol vlekken, ze heeft een snotneus en op haar wang zit jam. Ze kijkt naar de boekjes en pakt de bovenste. Haar handen heeft ze al lang niet gewassen en op haar rechtermouw zitten klodders snot. 'Voorlezen?', hoor ik haar vragen.

Ik ga naast haar zitten en opeens ruik ik haar ook: ze stinkt gewoon. Niet om te harden. Plotseling legt ze haar gezicht tegen mijn arm. Ik trek mijn arm terug en zie haar snot op mijn witte blouse. Willie schrikt van mijn reactie. Ondertussen komen meer kinderen in de klas. Tegen Willie zeg ik: 'Straks ga ik wel voorlezen, ga eerst zelf maar lezen.' Ik zie de teleurstelling in haar ogen. Ik ga gauw naar het personeelstoilet en maak mijn blouse schoon. Bah wat vies, wat is dat kind vies! Dan komt juf Marjan binnen. 'Dag Willie, heeft je broer je weer gebracht? Moest hij je ook helpen met wassen en aankleden? Dat kan ik wel zien, dat kan hij niet zo goed hè? Kom maar mee, dan gaan we even naar de wc.' Ik voel m'n wangen gloeien: dit had ik zelf ook kunnen bedenken.

In dit verhaal zien we de tweestrijd van Iris tussen de persoonlijke en professionele dimensie, tussen haar afkeer van het vieze kind en het professionele handelen dat van haar als leraar wordt verwacht. Studenten moeten leren omgaan met deze tweestrijd.

Aan de hand van twee voorbeelden laten we hieronder de ontwikkeling van de professionele identiteit van de leraar zien. Het eerste voorbeeld is het CEPM-project 'Persoonlijk meesterschap op de werkplek' dat door het Kempelonderzoekscen- trum van Hogeschool De Kempel is uitgevoerd.

Vervolgens beschrijven we de ontwikkeling van de narratieve professionele identiteit op de Katholieke Pabo Zwolle. Ten slotte laten we zien wat de implicaties hiervan zijn voor pabo's en scholen.

Persoonlijk meesterschap en professionele identiteitsspanningen

Zowel uit de dagelijkse onderwijspraktijk als uit onderzoek (Diepe, 2014; Pillen, 2013) is bekend dat (aanstaande) leraren in het primair en voortgezet onderwijs geregeld professionele identiteitsspanningen ervaren. Dat wil zeggen: ze ervaren in de beroepsuitoefening een conflict tussen wat zij persoonlijk relevant vinden (persoonlijke dimensie) en wat zij relevant vinden voor hun beroep (professionele dimensie). Hogeschool De Kempel benadrukt voor haar aanstaande leraren dat zij betekenisvol leren onderwijzen (Popeijus, & Geldens, 2009). De zojuist genoemde spanningen zetten de betekenisvolheid van het leren onderwijzen onder druk. Daarom wil De Kempel zicht krijgen op de professionele identiteitsspanningen die eerstejaarsstudenten ervaren, om hen vervolgens te leren omgaan met deze spanningen (Geldens et al., 2015). In een vragenlijst gaven eerstejaars (n=195) aan welke professionele identiteitsspanningen zij ervaren. Spanningen zijn bijvoorbeeld 'het ervaren van moeilijkheden in het houden van emotionele afstand' en 'de balans vinden tussen werk en privé en werkdruk van het leraarsberoep'. Uit de analyse blijkt dat eerstejaars alle bevraagde spanningen in meer of mindere mate ervaren op de werkplek. De spanning 'zorg willen dragen voor leerlingen versus de verwachting om te onderwijzen' werd het meest ervaren.

Zorg willen dragen voor leerlingen versus de verwachting om te onderwijzen

Om de orde te handhaven in de klas moet je streng zijn tegen je leerlingen: je wilt niet dat er over je heen gelopen wordt. Het streng zijn vind je moeilijk, omdat je tegelijkertijd wilt dat

er een goede sfeer in de klas heerst en dat de leerlingen je aardig vinden.

Desiree: 'In mijn stageklas vond ik het moeilijk om consequent en streng op te treden tegenover kinderen. Ik was bang dat de kinderen mij niet meer aardig zouden vinden. Nadat het vakantie was geweest en een nieuwe stageweek startte, had ik de knop omgedraaid. Ik had een meisje uit de kring gezet. Het was een ontzettend grote drempel, maar ook een heel groot leerpunt.

Mijn zelfbedachte werkwijze was dat ik gewoon streng moest zijn tegen de kinderen. Ik moet in mezelf geloven en gewoon durven reageren op wat er op dat moment gebeurt. Ik verwacht dat ik hiermee een strengere blik krijg tegenover de klas. De klas zal beseffen dat ik niet alleen aardig ben, maar op de juiste momenten ook streng kan zijn.

Eerst wist ik niet hoe ik kon reageren of hoe ik consequent kon zijn. Door ideeën en tips van mijn mentor, medestudenten en opleider heb ik kunnen bedenken wat voor mezelf het fijnste is, waardoor ik mezelf kan zijn. Eerst was ik bang om die kinderen te kwetsen. En nu heb ik dat niet meer, maar ik ben nog steeds mezelf. Ik heb me daar wel in ontwikkeld.'

Eerstejaarsstudenten bespreken met hun lerarenopleider concrete voorbeelden van situaties op de werkplek waarin spanningen speelden. Ze beantwoorden vragen als: Wat doet deze spanning met je? Wat betekent deze spanning voor jou en jouw handelen op de werkplek? Wat heb je tot nu toe ondernomen om met deze spanning om te gaan? Wat zou je nog meer kunnen doen? Wat past bij jou en jouw mogelijkheden op de werkplek? Door deze bespreking kwam bij de eerstejaars studenten bewustwording op gang en konden ze met de verworven inzichten op de werkplek aan de slag om te leren omgaan met een door hen gekozen spanning.

Professionele identiteitsspanningen bij (aanstaande) leraren kunnen zorgen voor gevoelens van onzekerheid en van verlies aan passie, betekenisvolheid, betrokkenheid en controle over het eigen handelen. Dit vergroot mogelijk het risico op *burn-out* en op uitval en is gezien het komend lerarentekort een urgent probleem. Voor zowel pabo's als scholen is het van belang om zowel aanstaande als zittende leraren bewust te maken van spanningen die kunnen spelen op de werkplek, om er vervolgens mee te leren omgaan. (Aanstaande) leraren die zich bewust zijn van hun professionele identiteit, weten wie ze als leraar willen zijn. Begeleiders vanuit pabo's en scholen kunnen zo (aanstaande) leraren op maat begeleiden op de werkplek. Een spanning speelt immers niet voor elke (aanstaande) leraar in elke context en op elk moment. Nadenken over vragen als 'Wie ben ik als persoon?', 'Wie ben ik als professional c.q. leraar?' en 'Welke juf/meester zou ik willen zijn?' draagt bij aan betekenisvol leren onderwijzen en de ontwikkeling van persoonlijk meesterschap.

Ontwikkelen van professionele identiteit door narratieve reflectie

Op de Katholieke Pabo Zwolle (KPZ) wordt de *narratieve reflectie* aangeleerd (Pauw & Van Lint, 2014). Dit gaat uit van het verhaal van de aanstaande leraar. Door dat verhaal, bijvoorbeeld rond een ervaring in een stage, te expliciteren en op te schrijven, erover na te denken, door vragen te stellen en antwoorden te zoeken, komt het reflecteren op gang.

Eerstejaarsstudenten moeten worden ingevoerd in het beroep en hun professionele identiteit als leraar ontwikkelen. Als ze binnenkomen, zitten ze vol met verhalen, over hun vooropleiding, hun belevenissen tijdens vakanties, de sportclub en nog veel meer. Tijdens hun opleiding komen daar andere verhalen bij: verhalen over gebeurtenissen in de stage, verhalen waarin leerlingen, leraren, ouders, en schoolleiders een rol spelen. Al deze verhalen vertellen iets over de opvattingen van de verhalen-

verteller. Opvattingen over goed en kwaad, over mooi en lelijk, over juist en onjuist. Die opvattingen zijn vaak nog intuïtief en veelal meegekomen met hun opvoeding of berusten op eigen ervaring. De basis wordt gevormd door levensbeschouwelijke, ideologische, culturele of (populair)wetenschappelijke noties, maar het geheel is zelden consistent. Die persoonlijke wereldbeelden, dus opvattingen, waardebepalingen en motiveringen over zingeving, ethiek en esthetiek in de klas schemeren door in de verhalen van studenten zoals Iris. Voor de begeleidende lerarenopleider is de reflectie een aangrijpingspunt om samen met de student naar verdieping te zoeken en op zoek te gaan naar de persoonlijke wereldbeelden. Dit draagt bij aan de ontwikkeling van professionele identiteit.

Het doel van reflecteren is tot nieuwe inzichten te komen en daarmee de professionele identiteit te versterken. Op de KPZ leren studenten reflecteren aan de hand van narratieve reflectie. Door hun

verhalen heen schemeren hun vaak nog onbewuste opvattingen, normen en waarden. Het is de taak van de lerarenopleider en de mentor hen te helpen zich bewust te worden van deze opvattingen, normen en waarden, die te expliciteren en de vraag te stellen op welke wijze die passen bij hen als persoon en als aanstaande leraar. Deze vragen worden telkens naar een hoger niveau getild, zodat de vraag achter de vraag beantwoord wordt. Het zijn deze verhalen uit de praktijk, die zo geschikt zijn als vertrekpunt voor een Socratische dialoog, waarmee de professionele identiteit van de aanstaande leraar de gelegenheid krijgt te groeien en daarmee zijn persoonlijk meesterschap. Die aanstaande leraar wordt zodanig toegerust dat hij ook na zijn opleiding in staat is zichzelf verder te ontwikkelen door stil te staan bij de verhalen uit de dagelijkse praktijk en zich daarbij vragen te blijven stellen. Hier is sprake van een *education permanente*, het leren houdt nooit op, het verhaal gaat altijd door. Het is een *never ending story*. ■

Literatuur

- Beijaard, D. (2009). *Leraar worden en leraar blijven. Over de rol van identiteit in professioneel leren van beginnende docenten (intreerede)*. Eindhoven: Technische Universiteit - Eindhoven School of Education.
- Diepe, R., van. (2014). *Verbanden tussen professionele identiteitsspanningen en de leraar-leerlingrelatie*. Masterthesis Onderwijskunde, Universiteit Utrecht / Kempelonderzoekscentrum Hogeschool de Kempel, Utrecht / Helmond.
- Geldens, J., Groot, T., Bom, P., Schipper, H., & Maanen, N., van. (2015). *Persoonlijk Meesterschap op de werkplek. Aanstaande en beginnende leraren leren omgaan met professionele identiteitsspanningen vanuit agency (eindrapportage)*. Utrecht: Center of Expertise Persoonlijk Meesterschap.
- Ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap. (2015). *De waarde(n) van weten. Strategische agenda Hoger Onderwijs en Onderzoek 2015-2025*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Pauw, I., & Lint, P. van. (2014). *Ev'n Prakkezer'n. Handleiding voor narratieve reflectie (3^e druk)*. Zwolle: KPZ.
- Popeijus, H. L., & Geldens, J. (Eds.). (2009). *Betekenisvol leren onderwijzen in de werkplekleeromgeving*. Antwerpen / Apeldoorn: Garant.
- Pillen, M. (2013). *Professional identity tensions of beginning teachers (Proefschrift Technische Universiteit Eindhoven)*. Eindhoven: Eindhoven School of Education.
- Vereniging van Hogescholen. (2015). *Lerarenopleidingen 2015-2018. Opleiden voor de toekomst*. Den Haag: Vereniging van Hogescholen.